

Kitap Tanıtımı

Book Review

Bülent Durgun, *Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir Ekonomisi 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2012, 360 sayfa.

Öz

İzmir'in kurtuluş tarihi olan 9 Eylül 1922, aynı zamanda yeni bir Türk devletinin temellerinin atıldığı tarihi. Fakat kurtuluştan kısa bir süre sonra 13 Eylül'de çıkan Büyük İzmir yangını ile şehrin üçte ikisi yanmış ve şehir yıkıntılar arasında kalmıştı. Artık İzmir'in yeniden ayağa kalkması, eski parlak günlerine dönmesi, Cumhuriyet idaresinin en önemli hedefi haline gelmiş; Cumhuriyet'in iktisadi yükselişi İzmir'in yükselişi ile bir tutulmuştu.

Burada tanıtımını yapacağımız çalışma, Atatürk dönemi olarak nitelendirilen 1923-1938 yılları arasında İzmir'deki iktisadi gelişmesini dönemin arşiv kayıtlarına dayanarak ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İzmir, Ekonomi, Ticaret.*

Bülent Durgun, *İzmir Economy in the Early Republican Epoch 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2012, 360 pages.

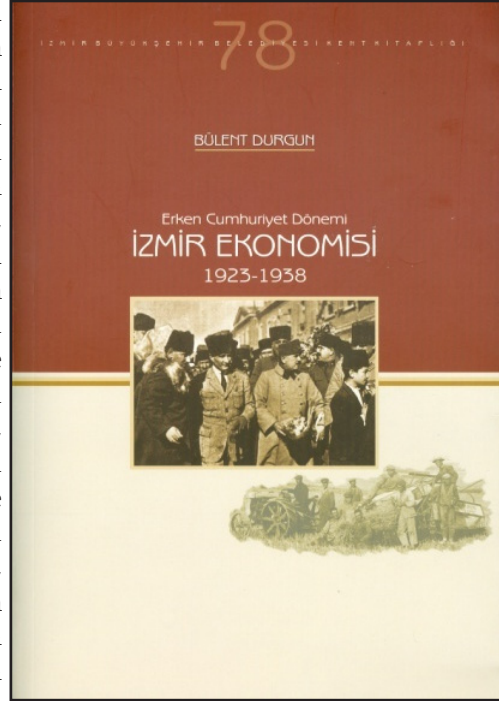
Abstract

The date of liberation of Izmir, September 9th 1922 at the same time is the date that foundations of the new Turkish state were laid. However, shortly after the liberation of the city, two-thirds of the city burned and was in ruins by the Great Fire of Izmir broke out on September 13th. Re-awakening of Izmir, returning to its bright days became the most important aim of Republican administration; the economic rise of the Republic had been kept together the rise of Izmir.

In here the work that we will introduce, displays the economic development in Izmir between years of 1923-1938 which is characterized as the period of Atatürk, depending on archive records of the period.

Keywords: *Smyrna, Economy, Trade.*

İzmir, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılan kapısı olarak önem kazanacak ve giderek artan oranda ticari faaliyetler hız kazanacaktı. Doğu Akdeniz havzasında önemli liman kentlerinden biri haline gelen İzmir, 19. yüzyılda Batı'da yaşanan Sanayi Devrimi Sonrası, yabancı sermayenin ulaşım ve haberleşme yatırımlarıyla ticari önemini arttıracaktı. İngiltere ile imzalanan 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması sonrası İzmir, emperyalizm'in Osmanlı topraklarına yoğun olarak girdiği bir kapı haline gelirken; İzmir'in iktisadi hayatında yabancıların rolü giderek artacak, nüfusun Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan gayrimüslim sınıfı bu süreçte ön plana çıkacaktı. Müslüman Türklerin bu ticari paylaşımından en az oranda

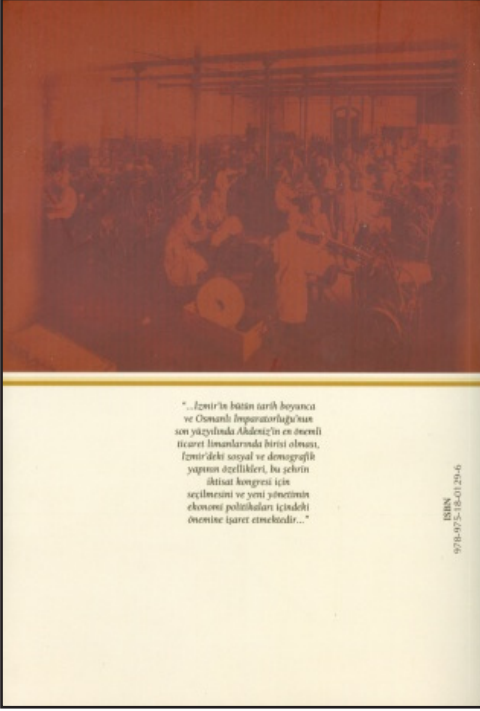

pay aldıkları inkâr edilemez bir gerçek olarak karşımıza çıkıyordu. İttihat ve Terakki'nin iktidar yıllarında ülke içinde "Milli Burjuvazi" yaratma çabaları sonrası ticari hayatta Müslüman tüccarların etkileri görünmeye başlanırken; Birinci Dünya Savaşı sonrası İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile birlikte ticari hayatta azınlıklar ve yabancı unsurlar tekrar hâkim olacaktı.

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali, Türk Kurtuluş Savaşı boyunca Türklerin gönüllerinde tarif edilmez acılara neden olurken; İzmir'i kurtarmak Türk bağımsızlığı ile eş tutulmuştu¹. İzmir'in Kurtuluş tarihi olan 9 Eylül 1922 günü Türkiye'nin kendi gücüyle bağımsızlık hedefine ulaştığının göstergesi oluyordu. Türk Devleti'nin kuruluş çabaları, artık siyasi yönü öne çıkan yeni bir evreye girmişti. O yıllara dek, kentin ticari yaşamında son derece etkili olan azınlıklar, Türk Ordusu'nun İzmir'e yürüdüğü haberleri üzerine büyük bir panik içinde kenti terk etmeye başladılar. Kurtuluştan kısa bir süre sonra 13 Eylül tarihinde başlayan ve bir kaç gün süren Büyük İzmir Yangını şehrin üçte ikisini yok etmişti². İşte bu ortamda İzmir'i her yönüyle yeniden ayağa kaldırmak, kurulan Yeni Türk Devleti için bir güç ve onur göstergesi olacaktı.

1 İzmir'in Türk Kurtuluş Savaşı içindeki yeri ve kurtuluş süreci yönelik ayrıntılı bir çalışma için bkz: Kemal Arı, *Üçüncü Kılıç: İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin*, 6. bs., Zeus Kitabevi, İzmir, 2011.

2 Kurtuluş Savaşı sonrası İzmir'in genel ekonomik durumu ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz: Kemal Arı, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/3 (1993), ss.29-46.

Yanıp yıkılan İzmir'de büyük bir nüfus eksilmesi ve ekonomik boşluk ortaya çıkmıştı. Gerçekte İzmir özelindeki bu durum, bütün Türkiye için geçerli bir görüntü gösteriyordu. Bu heyecanı hem ulusa yansıtmak; hem de Türklerin ekonomik alanda başarılı olamayacağı inancında olan batılılara bu kararlılığı göstermek amacıyla İzmir'de bir iktisat kongresi toplanması öngörülmüyordu. Üstelik batıların kafasında, Türkiye'nin gelecekte izleyeceği ekonomik politikanın ne tür bir sisteme dayanacağı kuşkuları vardı. Lozan görüşmelerinde en tartışılan konular, ekonomik içerikteki konular olduğu için; Türkiye bu konuda kararlılığını da güçlü bir mesaj biçiminde batı dünyasına göstermeye çalışıyordu.

1923 yılında, Lozan Görüşmelerine ara verilen dönemde, Türkiye'nin iktisadi geleceğine yön verecek olan kongrenin İzmir'de toplanması, yeni idarenin İzmir'e ve ekonomiye verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Devletin kurucusu Gazi Mustafa Kemal, İktisat Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşmada yeni Türk Devletinin ekonomiye verdiği önemi şu sözlerle ifade ediyordu:

"Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa husule gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner"³.

İktisadi gelişimi hedefleyen devrimci kadronun, hedeflenen gelişim sürecinde İzmir'i ön plana çıkarmasını dönemin Ticaret Bakanlarından biri olan Ali Cenani Bey kaleme aldığı bir raporunda şöyle ifade etmektedir:

"Türkiye'de özellikle bir yer, ulusal ekonominin zayıf ve güçlü bütün noktalarını, bütün mücadelelerini vuzuhla göstermektedir. Çiftçi alınının teriyle, tüccar malıyla sermayenin önünde, aynı zamanda bu kentte görülmektedir. Millî ticaretin vaziyeti noktasından, Türkiye'nin tamamını hülâsa eden bu yer, İzmir'dir. Bundan dolayıdır ki, İzmir'in manzarası, muvaffak olmaya azmetmiş bir halkın manzarasıdır"⁴.

3 Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, (Haz: Utkan Kocatürk), 3. bs., Turhan Kitabevi, 1984, s.247.

4 Ali Cenani, "Sahil Anadolu'nun İktisadi Vaziyetine Dair Notlar", *Aydın Tarihi*, VII/21 (Kanunievvel 1341), s. 819'den aktaran Kemal Arı, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/3 (1993), s.30.

Bülent Durgun tarafından kaleme alınan ve burada tanıtımını yaptığımız eser, İzmir'in iktisadi açıdan yeniden yapılanma sürecini, dönemin iktisadi kaynakları temel alınarak ve sayısal verilere ağırlık verilerek incelenmesini içermektedir. Çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü bünyesinde, Prof. Dr. Kemal Arı'nın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Tezin kabulünün ardından tez çalışması İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı çalışmaları kapsamında 2012 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM) tarafından yayına hazırlanarak, kitap olarak basılmıştır. İktisadi hayatın tüm faktörlerinin ayrıntılarıyla ortaya konulmaya çalışıldığı çalışma, zamansal açıdan Cumhuriyet'in ilk yıllarını, daha da özelden Atatürk dönemi olarak nitelendirebileceğimiz 1923-1938 yılları arasını kapsamaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında "İzmir Ekonomisi" ni konu alan çalışmada temel kaynaklar olarak İzmir Vilayet İstatistikleri, Devlet Salnameleri, Ticaret Salnameleri, Vilayet Salnameleri gibi kamuya ait arşiv kayıtları kullanılmış ve böylece çalışmanın bilimsel niteliği kuvvetlendirilmiştir. Ayrıca o dönem çıkmakta olan Türkiye İktisat Mecmuası ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası gibi süreli yayınlar yanında, döneme yönelik yapılan araştırma ve inceleme eserlerden geniş oranda yararlanılmıştır. Resmi ve özel kaynakların verilerinin kullanılmasının yanında çalışma içinde iktisadi alanda pek çok kaynaktan atıflara yer verilmektedir. Böylece okuyucu İzmir'in iktisadi gelişimine yönelik ayrıntılı bilgilere ulaşabilmektedir.

Çalışma altı bölümden oluşmakta, her bir bölümde iktisadi faaliyet alanlarının İzmir'deki gelişim süreçlerine yer verilmektedir. Son yıllarda İzmir'e yönelik yapılan çalışmaları yayınlamak, okuyuculara ulaşmasını sağlayan Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi tarafından basımı gerçekleştirilen ve 360 sayfadan oluşan çalışmanın, "İzmir Ekonomisine Etki Eden Faktörler" başlığı altında yer alan birinci bölümünde, İzmir hakkında genel bilgilerin yanında, İzmir'de faaliyet halinde olan Ticaret Odası, Sanayi Birliği, Ticaret Borsası, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti gibi iktisadi kurumlara ayrıntılarıyla yer verilmektedir. Ayrıca bölümün son ara başlığında Atatürk dönemi ekonomi politikaları üzerinde özetle durulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü "Tarım, Orman ve Hayvancılık" başlığı altında isimlendirilmiştir. Tarım alt başlığı altında gerek İzmir gerekse Batı Anadolu bölgesinin ekonomisini oluşturan tarım ürünlerine değinilmektedir. Bölgede yetiştirilen incir, üzüm, zeytin, tütün, pamuk gibi tarımsal ürünlere yönelik hem iç hem de dış piyasalarda oluşan talep, genel olarak bölge ekonomisi özelden İzmir'in için hayli önem arz etmektedir. Çalışma içinde adı geçen tarım ürünleri hakkında yıllar içinde ortaya çıkan üretim ve satış miktarlarına tablolar halinde ayrıntılarıyla yer verilmektedir. İzmir ekonomik hayatında yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle önemli köşe başları olarak nitelendirilebilecek olan İzmir Yangını, Nüfus Mübadelesi ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı gibi

süreçlerin öncesi ve sonrası ortaya çıkan tarımsal ekonomik verilerde eser içinde dikkat çekmekte ve okuyucuya yıllar arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlamaktadır. Ayrıntılı olarak verilen tarımsal veriler yanında, tarımsal üretim araçları, tarımı geliştirmeye yönelik alınan önlemlerden elde edilen sonuçlarda okuyucuya sunulmaktadır. İkinci bölümde yer alan orman alt başlığı altında İzmir'in incelenen dönem içindeki orman varlığına, mevcut ağaç cinslerine, ormanlardan elde edilen ekonomik ürünlere; hayvancılık alt başlığı altında il içindeki hayvan miktarları, cinsleri sayısal verilerin yer aldığı tablolar halinde araştırmacılarla paylaşılmaktadır.

Enerji, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi sürecinde temel etkenlerin başında gelmektedir. Sanayi Devriminin ardından ortaya çıkan makineleşme üretim ilişkilerini değiştirmiş; ekonomik kalkınma için daha fazla üretim daha fazla enerji ihtiyacına neden olmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde, İzmir'in enerji kaynakları, sanayisi ve madenleri hakkında ayrıntılı bilgi ve veriler yer verilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında hedeflenen ekonomik büyüme, enerjiye olan ihtiyacı da beraberinde getirirken; bu süreçte İzmir'de havagazı ön plana çıkmakta ama bunun yanında elektrik kullanımı da her geçen yıl giderek artmaktadır⁵. Çalışma içinde İzmir içinde 1925 yılı içinde faaliyet gösteren fabrikaların faaliyet alanları, işletmecisinin tabiiyeti, kullandığı enerji cinsi ve kuvveti hakkında bilgilere tablo halinde yer verilmektedir. Bu tablo incelendiğinde, fabrika işletmecilerinin ağırlığının Türk olduğunu dikkati çekerken, öte yandan aralarında İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikalı, Portekiz, Yugoslav'ında bulunduğu çeşitli milletlere ait işletmelerde faaliyet halinde bulunmaktadır. Ayrıca işletmeler ağırlıklı olarak tarıma dayalı sanayi kolları alanında faaliyet göstermektedirler⁶. Cumhuriyet öncesi olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir ve çevresinde çıkartılan madenlerin büyük bölümü ihraç edilirken; yabancı sermayenin en fazla yer aldığı sektörde madencilik olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışmada 1923, 1925, 1928, 1932, 1934 yıllarına ait ayrıntılı tablolar içinde, İzmir'de çıkarılmakta olan madenlerin, cinsi, çıkarılmakta oldukları yer ve işletmecileri okuyucuyla paylaşılmaktadır⁷.

Ekonominin önemli bir parçasını oluşturan ulaşım sektörü, toplumların ekonomik yapıları içinde ağırlıklı bir yere sahip bulunmaktadır. Ulaşım, sistem ve olanakları bir bütün olarak, bir şehrin veya ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerini etkilemektedir. İncelediğimiz çalışmanın dördüncü bölümünde, İzmir şehrinin "Ulaşım ve Haberleşme" olanaklarını ortaya konulmaktadır. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde İzmir'de ulaşımında dikkat çeken unsur, demiryolu ulaşımının ön planda olmasıdır. 19. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan sanayileşme, emperyalizmin İzmir ve Batı Anadolu bölgesinde

5 Bülent Durgun, *Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir Ekonomisi 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2012, ss.124-131.

6 A.g.e., ss.144-148.

7 A.g.e., ss.160-169.

etkisini yoğun olarak hissettirmeye başlamasıyla sonuçlanmıştır. Emperyalist sömürünün hammadde kaynaklarına ulaşmak ve yeni pazarlar yaratmak maksatlarını gerçekleştirmedeki en önemli aracı demiryolları olurken; bu süreçte Batı Anadolu toprakları Anadolu'nun diğer bölgelerine göre çok daha erken tarihlerde demiryolu ile tanışmış ve kısa sürede gelişme göstermiş; bölgenin demiryolu ağı, Anadolu'nun neredeyse yarısına yakın bir kısmını oluşturmuştu⁸. Demiryolu, yolcu taşımada da kullanılırken; temel işlevi, Batı Anadolu'nun tarımsal zenginliğinin Batı'ya aktarmaktı. İncelediğimiz çalışmada, Batı Anadolu bölgesinde mevcut bulunan demiryolları üzerinden, 1923 yılından 1930'lu yılların ortalarına kadar gerçekleştirilen yük ve yolcu taşımacılığına ilişkin ayrıntılı veriler yer almaktadır. İzmir-Aydın ve Kasaba demiryolu hatlarına ilişkin veriler incelendiğinde, bölgenin en önemli ihraç ürününün sırasıyla meyan kökü, palamut, buğday, taze meyve ve sebze olduğu; buna karşın ithalatta kahvenin ön planda geldiği dikkat çekmektedir. Ayrıca yolcu taşımacılığı alanında yıllar içinde yaşanan değişim, yolcu miktarı ve taşıma ücretleri de üzerinde durulan bir diğer konu olmuştur⁹. Örneğin, İzmir şehir içi ulaşımında önemli bir yeri olan Kordon Tramvay şirketinin 1923-1935 yılları arasındaki iş hacmi bir tablo halinde verilirken, yıllar içinde taşınan yolcu sayısı, günlük bilet gelirleri okuyucuyla paylaşılmaktadır.

Çalışmada, demiryolu ulaşımının yanında, bir körfez şehri olarak, sahip olduğu limanı ile bölgenin önemli ticari faaliyet alanı olan İzmir'in deniz ulaşımına da ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Burada altının çizilmesi gereken konu demiryolu ulaşımında olduğu gibi denizyolu ulaşımında da, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancıların hakim olduğu üstünlüktür. Cumhuriyet idaresi yabancıların ulaşımındaki bu üstünlüklerini zamanla azaltırken, deniz ulaşımında dönüm noktası 1 Temmuz 1926 yılında yürürlüğe giren Kabotaj yasası olacaktır¹⁰. Çalışma içinde İzmir'in deniz ulaşımına yönelik ayrıntılı veriler okuyucuya sunulurken, bölüm içinde yer alan tabloların başlıklarından bazıları özetle şöyledir: 1926 yılında faaliyet gösteren körfez vapurları, 1923 yılında faaliyet gösteren denizcilik şirketleri, 1930 yılında İzmir'deki deniz taşıtı durumu, 1929-1937 yılları arasında İzmir limanı faaliyetleri ve limana giren-çıkan gemilerin ait oldukları ülkelere göre tasnifi ve taşıdıkları yük miktarları¹¹. Örneğin, İzmir limanına giren gemi sayısı 1924 yılında 10.781 iken, sonraki üç yıl boyunca rakamlar değişkenlik seyrederek, 1925 yılında 12.801, 1926 yılında 11.082, 1927 yılında 10.947 olmuştur. Çalışma içinde karayolu ve havayolu ulaşımına değinilirken; İzmir'in içinde ve çevresinde mevcut karayolu hatlarına ilişkin veriler yanında, şehir içi ulaşımında önemli bir yeri olan atlı ve elektrikli

8 A.g.e., s.188.

9 A.g.e., ss.196-203.

10 Cumhuriyet idaresinin denizcilik politikası ve Kabotaj uygulamasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız: Kemal Arı, *İzmir'den Bakışla Türkiye'de Kabotaj: "Haklar, Kazanımlar ve Bayramlar"*, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayınları No:2, İzmir, 2009.

11 A.g.e., ss.204-221.

tramvaylara ayrıntılarıyla değinilmektedir. Ayrıca dördüncü bölüm içinde yer alan “Haberleşme” ana başlığı altında, İzmir içinde faaliyet gösteren basın-yayın organları, posta-telgraf-telefon hizmetleri, zengin verileri okuyucuya sunulmaktadır.

Çalışmanın beşinci bölümü, “Mali Durum ve Bankacılık” ana başlığı altında, dört alt başlıktan oluşmaktadır: Para ve Kambiyo, Bankacılık, Kredi Kuruluşları-Kooperatifler ve Yabancı Yatırımlar. Ulaşım sektöründe olduğu gibi bankacılık sektöründe de yabancıların hakimiyeti kendini göstermektedir. 1924 yılında yabancı bankaların toplam mevduattaki payı % 74’ü; toplam kredilerdeki payı % 53’ü bulmaktadır. Sonraki yıllar içinde bu oranlar yabancı bankalar aleyhine değişim gösterecek; Türk özel ve devlet bankaları, sektördeki ağırlıklarını artıracaklardır¹². 1924 yılında kurulan İş Bankası, Ankara’nın hemen ardından İzmir’de bir şube açarak çalışmalarına başlarken, bankacılık sektöründeki millileştirme çabaları hız kazanacaktı. Çalışma içinde 1923 yılından başlayarak, çeşitli aralıklarla 1937 yılına kadarki dönem içinde faaliyet gösteren bankalar hakkında ayrıntılı malumatlar yanında; sigortacılık faaliyetleri alanında faaliyet gösteren şirketlere yönelik ayrıntılı verilere de çalışma içinde yer verilmektedir¹³.

1929 yılı Dünya ekonomik bunalımı Türk ekonomisine olumsuz etkiler yaşattırken; aynı dönem içinde Türkiye’de yaşanan şiddetli kuraklık tarım ürünlerinin üretimini de olumsuz etkilemiş; 1929 ve 1930 yıllarında İzmir’de yaşanan şiddetli yağışlarda, ekonomik felaketin boyutlarını artırmıştı. Şehirde ticarethaneler ve ticari emtiaya büyük zarar görürken; tarımsal ürünler arasında başlıca ihraç ürünleri olan; üzüm, incir, tütün, pamuk, palamut, vb. ürünler bulunuyordu. Bu durum ise tüccarın ve üretici kesimin üzerinde dünya ekonomik bunalımın olumsuz etkisinin daha fazla görülmesine neden oldu¹⁴. Bu zor şartlar içinde çoğunluğunu düşük gelir düzeyindeki insanların oluşturduğu geniş köylü üretici kitlesi arasında dayanışma ve işbirliği ilişkileri zayıf; üretim ve verimlilik ilişkileri düşüktü. Üreticinin, bin bir güçle yetiştirdiği ürün, yabancı şirketler ve bunlara hizmet eden tüccar-tefecî ağı tarafından sömürülmekte ve buna karşı üretici kendisini koruyacak kredi ve pazarlama örgütlerinden yoksun kalmıştı. Bu durum karşısında Kemalist Kadro, kaynak israfını önleyerek, sınırlı kaynakları daha verimli hale getirmek ve çiftçilerin piyasadaki olumsuzluklara karşı direnme gücünü arttırmaya yönelik olarak “Kooperatifçilik” düşüncesini geliştirmeye yönelmişti¹⁵. Tanıtımını yaptığımız çalışmanın beşinci bölümünün yer alan “Kredi Kuruluşları-Kooperatifler” alt başlığı altında, İzmir ilinde

12 A.g.e., s.244.

13 A.g.e., ss.248-256.

14 Alev Gözcü, “Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arkapları: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/14 (2007/Bahar), s.89.

15 Özlem Yıldırım, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifinin Durumu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/4-5 (1995), ss.104-105.

faaliyet göstermeye başlayan zirai kredi kooperatiflerinden bahsedilmektedir. İzmir’de 1929 yılında faaliyete başlayan zirai kredi kooperatif hareketi, kısa sürede gelişim göstererek, üreticiyi zor koşullarda korumaya ve nakit sıkışıklığı dönemlerinde rahatlatmaya başlamış; piyasayı sadece ihracatçı tüccarların belirlemesi karşısında ise satış kooperatifleri oluşturma yoluna gidilmişti. 1937 yılına gelindiğinde satış kooperatiflerinin sayısı 20’yi bulurken; bunlar içinde yer alan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi, Manisa Bağcılar Satış Kooperatifi; İzmir ili içinde 1928 yılında kurulan Bağcılar ve Tütüncüler Kooperatifi, Ziraat Bankası’nın teşviki ile kurulan İzmir Meyve ve Sebze Satış Kooperatifi ve 1935 yılında faaliyete başlayan TARİŞ ön plana çıkanlar arasındaydı. Ege bölgesi ve İzmir il-ilçe ve köylerindeki kooperatiflerinin yıllar içindeki faaliyetlerine çalışma içinde ayrıntılı olarak yer verilmektedir¹⁶.

Çalışmanın altıncı ve son bölümü “Ticaret ve Sosyo-Ekonomik Durum” başlığını taşımaktadır. Osmanlı devletinin son dönemlerinde limanı ile son derece canlı bir ticari hayata sahip olan İzmir’de, ticaretin temelini oluşturan temel sektör tarımdı. Kurtuluş Savaşı süreci ticari hayatta derin etkiler yaratırken, savaş sonrası ülkeyi terk eden azınlıkların yerini ticari hayatta Türk tüccarlar almaya başlayacaktı. İzmir limanından ihraç edilen ürünler arasında üzüm, incir, pamuk, afyon, palamut en başta geliyordu. Çalışma içinde ihraç edilen tarım ürünlerinin, 20. yüzyılın başından 1930’lı yılların ortalarına kadarki üretim ve ihraç miktarları ve ticaretle birlikte ortaya çıkan fiyat hareketlerine tablolar halinde yer verilmektedir¹⁷. Bu ürünlerin ihraç edildiği ülkeler arasında Amerika, İngiltere, Fransa, Felemenk, Belçika, Almanya en başta gelirken, diğer ülkelere yönelik ihraç rakamları, ayrı ayrı seneler halinde okuyucuya sunulmaktadır. Bu rakamlara dikkate alarak dönemin ticari hayatı hakkında çeşitli çıkarımlarda bulunulabilmektedir. Örneğin, 1923 yılı itibariyle en fazla ithalat yapılan ülkenin İtalya olduğu dikkat çekerken; en fazla ihracat yapılan ülkenin kısa süre öncesine kadar savaş içinde olduğumuz İngiltere olması ilgi çekicidir. Ayrıca seneler içinde değişen ithalat ve ihracat rakamları incelendiğinde, 1929 Dünya ekonomik bunalımının Türk ekonomisine yarattığı etkileri öncesi ve sonrası ile karşılaştırılma olanağı bulunabilmektedir¹⁸.

Kurtuluşundan kısa bir süre sonra büyük bir yangın geçiren İzmir’in yeniden imarı önem kazanmıştır. Çalışma içinde İzmir’in yeniden imarına yönelik yapılan çalışmalar, dönem içinde yayınlanan vilayet istatistiklerinden derlenerek okuyucuya sunulmuştur. Bu bilgiler arasında sular ve bataklıklar, içmeler, belediye işleri, sivil ve resmi inşaat faaliyetleri, fuar ve parklar gibi bayındırlık faaliyetleri yer almaktadır. Bunların dışında dönem içinde tüketilen temel tüketim maddelerinin fiyatlarının yer aldığı tablolar, aydınlatma işleri, çalışma koşulları son bölümde yer verilen diğer başlıkları oluşturmaktadır.

16 A.g.e., ss.256-281.

17 A.g.e., ss.293-303.

18 A.g.e., ss.306-310.

Sonuç olarak, tanıtımını yaptığımız çalışma hakkında genel olarak şu yargıda rahatlıklarla bulunabiliriz: Osmanlı devrinde önemli bir ticaret şehri olan İzmir'in, büyük yangından sonra Cumhuriyet idaresi altında küllerinden yeniden inşa edilmiş sürecini ortaya koymaktadır. Çalışma, İzmir'in iktisadi gelişimini ayrıntılarıyla araştırmacıya sunarken; öte yandan İzmir örneğinden hareketle, incelenen dönem içindeki Türkiye'nin iktisadi dönüşüm ve gelişimi hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. İktisadi gelişimin incelenmesinde önemli olan sayısal verilere çalışmada geniş ölçüde yer verilmiş olması ve bu verilerin ağırlıklı olarak dönemim resmi kaynaklarından alınıyor olması, çalışmanın değerini artıran unsurların başında gelmektedir. Ayrıca iktisadi gelişimin her yönüyle inceleniyor olması da çalışmayı ayrıca değerli kılmaktadır.

İzmir'in, geçmişteki ekonomik yapısını ortaya koyan bu çalışma, yazımızın başlangıcında da ifade ettiğimiz gibi Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü bünyesinde hazırlanmış olan bir doktora tezidir. Enstitü bünyesinde, İzmir şehrinin siyasi, toplumsal, ekonomik özelliklerini derinlemesine inceleyerek ortaya koyan ve toplum ve şehir hayatının keşfedilmemiş yönlerine ışık tutan yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmıştır. Sonrasında çeşitli kurum ve yayınevleri tarafından yayınlanan bu çalışmalara Sadık Kurt tarafından hazırlanan "İzmir'de Kamusal Hizmetler (1850-1950)"; Hülya Gölgesiz Gedikler tarafından hazırlanan "1950-1960 Yılları Arasında İzmir'de Gündelik Yaşam" örnek olarak gösterilebilir. Enstitü bünyesinde yapılan bu tür çalışmalar, üniversite-kent işbirliği ve bütünleşmesini ortaya koyması açısından da dikkate değerdir.

Fevzi ÇAKMAK*

---

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (fevzi.cakmak@deu.edu.tr).